

Perspectieven in beeld

Strips en stripmakers over Indonesië

Terwijl Nederlanders strips maakten over de historische Nederlands-Indonesische relaties, maakten Indonesiërs strips over hetzelfde onderwerp, maar wel heel anders. Welke beelden van het verleden werden aan weerszijden geschetst?

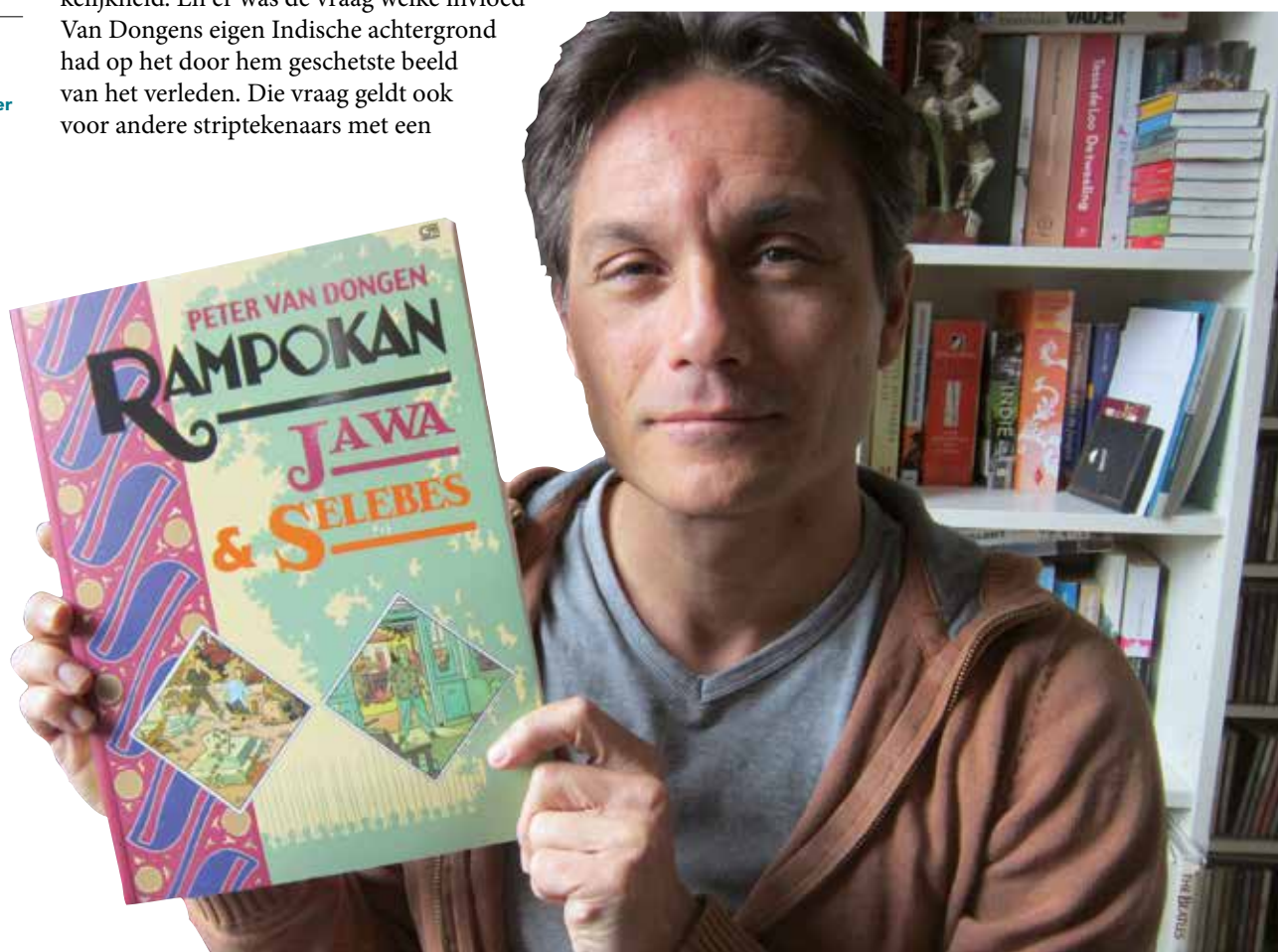
Tom van der Geugten
is Indische Nederlander,
docent en educatief
auteur.

Toen de eerste bladzijden van de strip *Rampokan* in 1998 in *Het Parool* verschenen, schreef een Indische Nederlander verontwaardigd: 'Geachte redactie, waar bent u mee bezig? Ik bedoel de ranzige strip *Rampokan Java* van Peter van Dongen. Is het een kritisch-satirische strip over een betreurenswaardige politieke gang van zaken in Nederlands-Indië? Het gaat mij niet om de Nederlandse dienstplichtigen die ook maar gestuurd werden voor deze vuile klus, het gaat mij erom dat een aanzienlijke groep mensen die "iets" met Indië of Indonesië heeft voor de zoveelste maal onderuit wordt gehaald.' Het was een primaire reactie van een uit Indonesië afkomstige Nederlander die zich afzette tegen het antiekoloniale karakter van de strip.

Rampokan gaat over het Nederlandse militaire optreden in Indonesië in 1946 en 1947. De strip heeft sinds zijn verschijning veel aandacht en waardering gekregen in binnen- en buitenland. Reacties en discussies gingen vaak over de vraag in hoeverre de strip klopt met de historische werkelijkheid. En er was de vraag welke invloed Van Dongens eigen Indische achtergrond had op het door hem geschetste beeld van het verleden. Die vraag geldt ook voor andere striptekenaars met een

Ind(ones)ische achtergrond, zoals Thé Tjong-Khing en Aimée de Jongh. Zijzelf of hun ouders behoren tot de groepen die zich vanuit Indonesië in Nederland vestigden, zoals Indische Nederlanders (indo's), Molukkers, Chinezen en Papoea's. Over de invloed van zijn achtergrond vertelde Van Dongen: 'Toen ik aan *Rampokan* begon, tekende volgens mij alleen Eric Heuvel een strip over Indonesië. Hij is niet van Indische komaf. Hij en ik zijn allebei beïnvloed door Hergé: we vinden het erg belangrijk om je goed te documenteren. Maar gevoelsmatig ligt het onderwerp me nader aan het hart, denk ik. Ik wist niets van die geschiedenis, maar herkende in literatuur bijvoorbeeld meteen de verhalen die in mijn familie en in de Indische gemeenschap speelden. (...) Een bezetting, concentratiekampen, daarna een burgeroorlog: dat zijn ervaringen die lang doorwerken. Nederlanders van Indische afkomst hebben heftiger ervaringen gehad dan wie de oorlog in Nederland heeft beleefd. Zij waren blij dat hun verhaal – want het is niet enkel het mijne – nu ook verteld

Peter van Dongen
en de Indonesische
Rampokan. Foto: Peter
van Dongen.

werd. En dan waren er nog de Nederlanders van wie de vader in Indonesië had gevochten. Dat was de generatie van de sixties, die vaak overhoop lag met hun vader en hem een moordenaar vonden. Toen die vaders zagen dat hun kinderen zich voor die periode begonnen te interesseren, zag je vaak een toenadering.

'De opmerkelijke kwaliteit en diversiteit in perspectief bevorderden de acceptatie van strips als serieus medium over lastige onderwerpen'

Rampokan verscheen ook in Indonesië. Daar kenden lezers alleen het verhaal over hoe ze de Nederlanders eruit hadden geschopt. Ik ben Nederlander; ik ben hier geboren en heb die geschiedenis vanuit Nederlands perspectief geleerd. Later ben ik tot het besluit gekomen dat dit perspectief vaak verkeerd was, maar ik ken ook de verhalen van de Nederlanders die werden aangevallen door Indonesiërs. En van de Chinese Indonesiërs die door de Japanners meedogenloos werden vervolgd. Ik kan personages creëren die voor de Nederlanders hadden gewerkt en na de oorlog vervolgvrij waren. Allemaal perspectieven die ze niet eerder op die manier hadden gezien.¹

Groeiende belangstelling

De ontwikkelingen rondom *Rampokan* zijn een goed voorbeeld van het grotere fenomeen van de groeiende belangstelling in Nederland vanaf de jaren 1980 voor het Nederlandse kolonialisme in Indonesië. Er werden strips gemaakt van een opmerkelijke kwaliteit en diversiteit in perspectief.

En dit bevorderde de bredere acceptatie van strips als serieus medium over lastige onderwerpen, met name in het geschiedenisonderwijs.

Tussen 1954 en 2022 verschenen in Nederland zo'n dertig Nederlandstalige strips (inclusief vertalingen uit het Frans) over Indië of Indonesië, vooral na 1995. Een belangrijk voorbeeld is het met overheidssubsidie gemaakte *De Terugkeer* (2010) van tekenaar Eric Heuvel en scenarist Ruud van der Rol. Deze strip gaat over de tijd voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog in Indonesië waarbij de twee stripmakers hebben gestreefd naar evenwichtige aandacht voor Nederlanders, Indische Nederlanders én Indonesiërs. In 2013 verscheen in Indonesië een vertaalde uitgave voor het onderwijs met de titel *Tapak Tilas* (Voetsporen).

VOC

De Belg Bob De Moor was de eerste stripmaker van wie in Nederland een strip verscheen over de Nederlandse expansie in Indonesië. *Onder de vlag van de compagnie* (1952) gaat over de fictieve scheepsjongen Cori maar is gebaseerd op het reisverslag van kapitein Jan Carstensen van zijn ontdekkingsreis van Ambon naar Nieuw-Guinea in 1623. De Moor tekende een eurocentrisch verhaal over voortvarende Nederlanders in Indonesische landschappen met weinig inheemse personen, gebouwen of andere culturele elementen. De enige afgebeelde inheemsen zijn Papoea's ('wilden') in Nieuw-Guinea.

De Nederlandse overheersing in Indonesië komt ook voor in *Van Nul tot Nu* (1982-1987), de educatieve jeugdserie over de 'vaderlandse' geschiedenis van Thom Roep (scenario) en Co Loerakker (tekeningen). De makers schetsten een karikatuurbeeld van het verleden waarbij ze nogal eens ►

I Inge Schelstraete, 'Meerkleurendruk graag! Tijd voor de dekolonisatie van de strip', op: www.9ekunst.nl, gepubliceerd op 26 mei 2021.

Boven: Uit: Eric Heuvel & Ruud van der Rol, *De Terugkeer* (2010).
Onder: Uit: Bob De Moor, *Onder de vlag van de compagnie* (2013).

en maakten een geromantiseerd stripverhaal waarin historische feiten losjes zijn verwerkt. Als in het begin van de zeventiende eeuw het eerste VOC-schip aankomt op het fictieve ‘onaangeroerd paradijselijke’ kruidnageiland Matai worden de Nederlanders onder leiding van de verraderlijke kapitein De Vries vriendschappelijk onthaald door de inheemse bevolking. Daarna komen de Nederlanders echter terug met een VOC-overmacht die dood en verderf zaait. Na de verovering van het eiland maken de VOC-mannen de bevolking met grof geweld tot slaaf en laten ze het fort Penta bouwen. Intussen bereiden de gevluchte twee zoons van het omgebrachte hoofd zich voor op een heroïsch verzet. Over de VOC is te lezen: ‘The Dutch are moving under that name, they are ruling over us. All the way from Europe. Their mission is to control our lands, our people, our resources, so they can monopolize the spice trade and sell it to the rest of the world.’

Max Havelaar

In 2020 verscheen *Max Havelaar. De graphic novel* van tekenaar Eric Heuvel en scenarist Jos van Waterschoot die de verschillende perspectieven van Multatuli's complexe boek ingenieus in hun bewerking hebben verwerkt. De strip bevat een aantal historische onjuistheden, zoals het vertrek uit de haven van Tandjong Priok die in 1856 nog niet bestond. Interessant is ook dat de stripmakers zich door hun eigen perspectief lieten leiden bij enkele afwijkingen van de nauwgezette beschrijvingen in het boek. Terwijl het verblijf van Saïdjah in Batavia bijvoorbeeld door Multatuli heel kort is beschreven, kozen de stripmakers voor een uitgebreide afbeelding van de Nederlandse aanwezigheid in Batavia (architectuur, gracht, personen en huiselijk leven).

Multatuli beschreef dat Havelaars vrouw Tine in haar kleding een voorbeeld van eenvoud was en niet dat stijve had van het burgerlijk fatsoen. De Tine in de strip is daarentegen voortdurend een Europees opgedirkte dame, terwijl in die tijd voor Europese vrouwen in Indië de sarong en kabaja in het dagelijks leven de gebruikelijke dracht was. En Indonesische mannen dragen in de strip broeken in plaats van de gebruikelijke sarongs.

Assistent-resident Havelaar stelt zich in de strip aan de Indonesische regent Raden Adhipatti Karta Nata Negara voor met een buiging en de onwaarschijnlijke woorden 'om u te dienen', terwijl in het boek juist de ondergeschiktheid van de regent in de koloniale hiërarchie wordt uitgelegd. In het boek zit Havelaar met de andere Nederlanders én de regent aan dezelfde tafel thee te drinken, terwijl in de strip de regent op onheilspellende afstand van de Nederlanders zit, passief en omringd door familieleden. Hierdoor heeft de stripversie van de ontvangst van Havelaar, in afwijking van het boek, het karakter gekregen van witte westerse activiteit

tegen een decor van bruine niet-westerse passiviteit. De stripmakers zijn hiermee in de valkuil gevallen van deze traditionele westerse voorstelling van zaken in de koloniale literatuur.

Indonesische achtergrond

Zoals Van Dongen aangaf is *Rampokan* niet erg Indisch, maar zijn versie (2017) van de roman *Familieziek* (2002) van Adriaan van Dis is dat wel. Het werd een ingrijpende bewerking waarin Van Dongen elementen van zijn eigen Indische familiegeschiedenis verwerkte met meer expliciete aandacht voor de cultuur van de eerste generatie Indische migranten en de xenofobie van sommige Nederlanders. Het stripboek vertolkt hierdoor nog meer het verhaal vanuit Indisch perspectief dan het tekstboek.

Op initiatief van proces- en communicatiesocioloog Stijn Schenk verschenen met overheidssteun vanaf 2019 de bundels *Wortels in Nederlands-Indië* en *Kinderen van de Molukken* met korte strips over en gemaakt door Nederlanders met een Indonesische achtergrond en hun geschiedenis, 'als ode aan de historische verbondenheid' van Nederland en Indonesië.

Zo maakte Karida van Bochove onder de titel *Hollands getogen* een strip over het verleden van politica en schrijfster Mei Li Vos die zegt: 'Ik mag dan niet Indisch zijn opgevoed, ik ben het wel.' Dido Drachman maakte de autobiografische strip *Kecil* (Klein) over haar Indische achtergrond waarover haar grootmoeder vertelde toen de ik-persoon jong was. Ze bedacht zich toen: 'Er is nog zoveel te ontdekken... en te vertellen.' In de strip *In beeld* over een gesprek met Peter van Dongen schreef Drachman: 'Wat me opvalt zijn de parallellen in onze verhalen.'

Els Deckers maakte de strip *Gandong, samen 1 ziel* over het leven van de Moluks-Nederlandse Francis ►

Boven: Uit: Eric Heuvel & Jos van Waterschoot, *Max Havelaar. De graphic novel* (2020).

Links: Uit: Peter van Dongen, *Familieziek* (2007).

Boven: Uit: Els Deckers, *Gandong, samen 1 ziel* (2022).
Onder: Voorkant van: Dwi Koendoro Br, *Legenda Sawung Kampret* (1991).

Parinussa, zangeres van de band Lady Soul, die zegt: 'Ik voel me tussen Nederlanders erg Moluks, maar thuis voel ik me steeds Nederlandser. Ik zit tussen twee culturen, maar op het podium kan ik mezelf zijn.' Deckers maakte ook de strip *Ik vergeet ons niet* over de Papoeaas-Nederlandse communicatie-professional Nico Jouwe die vertelt hoe Papoea in 1963 bij Indonesië kwam en hoe zijn ouders met hem naar Nederland vluchtten. Nu wil hij werken aan meer verbondenheid onder de Papoea's in Nederland.

Strips in Indonesië

In het onafhankelijke Indonesië werden strips een populair medium. Eerst verschenen strips in kranten en vanaf 1954 ook in boeken, maar de publicatievrijheid werd beperkt door de censuur tijdens de autocratische regeringen van presidenten Soekarno (1945-1967) en Soeharto (1967-1998). Stripmakers conformeerden zich aan het nationalistische overheidsbeleid waardoor veel historische strips ontstonden over nationale helden zoals Pattimura, Diponegoro en Kartini. Ze behandelen de prestaties van Indonesiërs met Nederlanders in de bijrol. Het door de overheid gestuurde nationalistische onderwijs maakte het voor educatieve uitgeverijen interessant om historische stripseries te gaan maken. Net als in Nederland speelden daarbij ook nieuwe didactische inzichten over verbetering van het onderwijs door middel van strips met hun combinatie van mooi beeld, korte teksten en de spanning van goede verhaallijnen. Terwijl de serieuze historische strips in Indonesië een hoofdstroming vormden, was de voor de gewone markt getekende humoristische serie *Legenda Sawung Kampret* (1990-2009) van Dwi Koendoro een opvallende uitzondering. Onder het motto 'Vertel lachend de waarheid' behandelt de strip de gespannen verhouding tussen Javanen

en Nederlanders begin zeventiende eeuw, maar de strip leverde impliciet ook kritiek op de dictatuur van Soeharto. De Javaanse helden Sawung Kampret en Na'ip bin Jali strijden tegen de Nederlanders en spotten met Jan Pieterszoon Coen, hun belangrijkste tegenstander. Ze helpen het volk van Batavia tegen de *kompeni* en sluiten zich aan bij de Nederlanders dokter Van Klompen en Marietje van der Bloemkool – zij zorgt voor de romantiek – die zich onderscheiden door hun bekendheid met de inheemse bevolking.

Het verhaal *Saidjah en Adinda* was sinds de vertaling in het Maleis in 1921 een populair antikoloniaal verhaal met kinderen in de hoofdrol, waarvan meerdere Indonesische stripversies zijn gemaakt. In 2010 verscheen bijvoorbeeld de stripversie van Sundoro waarin het oorspronkelijke verhaal goed wordt gevolgd tot op het einde dat totaal anders is. Multatuli's korte beschrijving van de aansluiting van Saidjah bij het volksverzet tegen het KNIL in Lampung (Sumatra) is in de strip veel groter en heroïscher gemaakt, duidelijk vanuit Indonesisch perspectief. De makers deden er in het nawoord over de *Max Havelaar* nog een schepje bovenop: 'Een boek dat na zijn verschijning de Europese gemeenschap schokte, vooral in Nederland. Sommige lezers waren geschokt, omdat er zoveel tragische verhalen waren die plaatsvonden als gevolg van het beleid van hun regering in de koloniën.' Nationalistisch is ook *DR. Sutomo* van Retno kristy (2006) uit de serie *Komik Tokoh Nasional* (strips over nationaal bekende personen). Deze

strip beschrijft het leven van de Javaanse arts en politicus Soetomo (1888-1938) die studeerde aan de STOVIA (School tot Opleiding van Inlandsche Artsen) in Batavia. Daar richtte hij met anderen op 20 mei 1908 de vereniging Boedi Oetomo (Het schone streven) op, wat later gezien werd als begin van het nationalisme in Indonesië. Hij won een beurs en vervolgde zijn studie van 1919 tot 1923 in Amsterdam. Als gematigd nationalist werd hij actief in meerdere organisaties in Nederland en Indonesië 'voor de glorie van het vaderland en het volk'.

De strip behandelt onder meer Soetomo's huwelijk in 1917 met de Nederlandse verpleegster 'Elly Buring' (Everdina Bruring). Er is wederzijdse twijfel en er is afkeuring in de Nederlandse gemeenschap: 'Hij verdient je niet. Hij is dokter maar hij is iemand met een bruine huid en die mensen zijn lager dan wij. Dat moet je onthouden!'

Indonesische helden

Er zijn natuurlijk Indonesische strips gemaakt over de onafhankelijkheidsoorlog tegen de Britse (1945-1946) en Nederlandse bezetting (1946-1949) van delen van Indonesië. Niet toevallig in de tijd van Soeharto's presidentschap verschenen strips over diens rol in de revolutie, bijvoorbeeld *Merebut Kota Perjuangan 1 Maret 1949* (Inname van de strijdstad, 1 maart 1949) van de scenaristen Marsoedi en Hasmi en tekenaar Wid NS (1985). Deze strip gaat over het verrassende Indonesische offensief onder leiding van de toenmalige luitenant-kolonel Soeharto in Yogyakarta, de door Nederlanders bezette hoofdstad van de Indonesische republiek. De Indonesiërs hielden de stad zes uur onder controle. De Indonesische soldaten zijn de helden in deze strip, de Nederlanders zijn de agressoren en de

Indonesische burgers hun slachtoffer.

Ook na het herstel van de democratie in Indonesië in 1999 bleef de vrijheid om strips te publiceren beperkt. Een openlijke discussie over de nationale geschiedenis is nog steeds niet mogelijk. De invloedrijke legertop zorgt ervoor dat alle Indonesiërs ervan doordrongen zijn dat het Indonesische volk zijn onafhankelijkheid aan militairen te danken heeft: in de koloniale tijd, in de Revolutie en na de zogenaamde communistische staatsgreep in 1965. Dat gebeurt via het onderwijs, radio, televisie, speelfilms en strips.

In het onlangs verschenen voorstel voor een nieuw referentiekader in de kerndoelen basis- en voortgezet onderwijs staat uitdrukkelijk dat historische ontwikkelingen 'zo veel mogelijk vanuit meerdere perspectieven' moeten worden onderzocht. Met dit artikel wilde ik laten zien dat de multiperspectiviteit in strips goed door docenten en leerlingen gebruikt kan worden om hun historische kennis en inzicht te vergroten. Door het herkennen en in de context begrijpen van verschillende visies op het verleden zullen striplezers meer geneigd zijn om over cultuurgrenzen heen te kijken en na te denken over hun eigen visie, cultuur en positie in de samenleving. ■

Boven: Uit: Retno Kristy, *DR. Sutomo* (2006). Vertaling van wat Soetomo denkt: 'Het is beter om niet overhaast een besluit te nemen. Overdenk het eerst goed. Ze is immers een Nederlandse!' Hiernaast: Voorkant van: Hasmi, Marsoedi en Wid NS, *Merebut Kota Perjuangan 1 Maret 1949* (1985).

Verder lezen

Tom van der Geugten, 'Over tekeningen en balloons. Strips en het geschiedenisonderwijs', in: *Kleio* 5 (2004).

Inge Schelstraete, 'Meerkleurendruk graag! Tijd voor de dekolonisatie van de strip' (2021). Artikel op de 9e Kunst, te lezen via tinyurl.com/9DEKSTR.

Farah Wardani, 'Rampokan reinvents the Dutch East Indies', in: *The Jakarta Post* (18 augustus 2014), te lezen via tinyurl.com/JPRAMPO.